

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1991, 07

VILNIUS 1993

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1991

VILNIUS 1993

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1991

ВИЛЬНЮС, ИЗДАТЕЛЬСТВО НАУКИ И ЭНЦИКЛОПЕДИЙ, 1993

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1991 METAI

VILNIUS, MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, 1993

UDK 947.45
LI 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Tamara Bairauskaitė, Alfonsas Eidintas, Eugenijus Jovaiša, Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

IN MEMORIAM

VYTAUTAS UŠINSKAS

(1954 08 25—1991 01 14)

1991 m. sausio 14 d. po neilgos sunkios ligos Vilniuje mirė Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatinio muziejaus direktorius, istorijos mokslų kandidatas archeologas Vytautas Ušinskas. Palaidotas Kernavės kapinėse.

V. Ušinskas gimė 1954 m. Kėdainiuose, baigė Pakrūčio vidurinę mokyklą. 1976—1978 m. studijavo istoriją Vilniaus ir 1978—1981 m. archeologiją — Sankt Peterburgo (tuometinio Leningrado) universitetuose. Baigęs studijas, dirbo archeologu Paminklų restauravimo projektavimo institute (tuometiniame Paminklų konservavimo institute) Vilniuje. Tyrinėdamas viduramžių kvartalą Šv. Ignoto g. Nr. 8, V. Ušinskas atkreipė visuomenės dėmesį į atkastų unikalių gotikinių pastatų išsaugojimą; jo energijos dėka buvo peržiūrėti kvartalo statybos projektai ir pirmą kartą Vilniuje po moderniais pastatais atsirado archeologinė ekspozicija.

1985—1988 m. V. Ušinskas mokėsi aspirantūroje Sankt Peterburgo universitete. 1989 m., vadovaujamas žymaus slavų-rusų ir skandinavų archeologijos specialisto prof. G. Lebedevo, apgynė disertaciją „Lietuvos ankstyvosios valstybės teritorijos formavimasis (archeologijos duomenimis)“. Šiame novatoriškame ir originaliame darbe panaudota daug archeologinių šaltinių, taikomi statistinis-kombinatorinis bei kartografinis metodai, atskleista ikirašytinio laikotarpio istorinio proceso dinamika Lietuvoje. V. Ušinskas aktyviai dalyvavo moksliniuose kongresuose ir konferencijose, skaitė pranešimus V tarptautiniame slavų archeologijos kongrese Kijeve, konferencijose ir seminaruose Pskove, Sankt Peterburge, Vilniuje, Polocke. Jo mokslinių interesų ratas nesiribojo tradicine archeologija. Dalyvavo Ermitažo povandeninės archeologijos ekspedicijose, kompleksinėje ekspedicijoje senoviniais prekybos keliais iš Skandinavijos į Bizantiją, domėjosi geofiziniais tyrimais archeologijoje.

1989 m. sausio mėn. įkūrus Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatinį muziejų, V. Ušinskas tapo pirmuoju jo direktoriumi. Per trumpą laiką jam pavyko suburti jaunų energingų muziejininkų kolektyvą. V. Ušinskas muziejaus veikloje pradėjo taikyti kompiuterinę techniką, rengė naują modernią ekspoziciją, rūpinosi mu-

ziejaus teritorijos plėtimu, įsijungė į rezervato archeologinius tyrimus ir žvalgymus. Deja, daug liko nebaigta, dar daugiau suplanuota.

Pažinojusiųjų atmintyje Vytautas Ušinskas liko nepaprastai energingas, kupinas naujų kūrybinių sumanymų ir originalių mokslinių idėjų žmogus.

A. Luchtanas

JUOZAS URBSYS

(1896 02 27—1991 05 01)

Ne kiekvieno žmogaus netektį visuomenė, tauta išgyvena vienodai. Ypač skaudžiai ji mus palietė, pasitraukus iš gyvenimo Nepriklausomos Lietuvos politikos veikėjui, paskutiniam jos užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui. Ši asmenybė susijusi su ilgu ir sudėtingu lietuvių tautos gyvenimo tarpsniu. J. Urbšui teko svarbus vaidmuo kuriant Nepriklausomą Lietuvą ir plėtojant jos politiką: pradėjęs Lietuvos konsulinio skyriaus vedėjo pareigomis Berlyne 1922 m., baigė užsienio reikalų ministru (1938 m. gruodžio 5 d.—1940 m. birželio 16 d.). Skaitant, ypač to meto, J. Urbšio pasirašytus Lietuvos užsienio reikalų ministerijos dokumentus („pro memoria“, instrukcijas, informacijas ir kitus panašius dokumentus) Lietuvos pasiuntiniams užsienio valstybėse, matyti, kaip apdairiai, apgalvotai, atsargiai buvo kuriami ir plėtojami Lietuvos santykiai su užsienio valstybėmis, ypač didžiosiomis, nuo kurių labai priklausė Lietuvos likimas.

Tačiau tarptautinė padėtis, ypač 1938—1940 m., klostėsi taip, jog Lietuvos negalėjo išgelbėti jokia diplomatinė išmintis. Kaip tik J. Urbšui, teko pačiam pirmajam patirti sunkiausius visai lietuvių tautai ir Lietuvos valstybei istorijos skirtus smūgius: 1938 m. kovo 20 d. jam buvo paskelbtas Vokietijos ultimatyvus reikalavimas atiduoti Vokietijos Reichui Klaipėdą; iš Lietuvos buvo atimta galimybė susisiekti jūra su pasauliu; 1939 m. spalio 10 d. Maskvos reikalavimas įsileisti į Lietuvą Raudonosios armijos įgulas; 1940 m. birželio 14 d. sužinoti Maskvos sprendimą okupuoti Lietuvą.

Nuo politinių įvykių neatskiriama asmeninė J. Urbšio drama: trylika metų praleista kalėjimuose, vienuolika iš jų — vienutėse. Kalėjimų metai buvo ne tik izoliacija, bet ir tardymai, jo paties žodžiais tariant, tai „... slopi paniekos ir bauginimo atmosfera“, o visa tai kartu reiškė sunkias moralines ir fizines kančias. Jo diplomatinės veiklos, politinių įvykių ir nelaisvės metų analizė pateikta atsiminimų knygoje „Lietuva lemtingaisiais 1939—1940 metais“, kuri recenzuota 1990 m. „Lietuvos istorijos metraštyje“.

Dievas, kuriuo J. Urbšys be galo tikėjo, o gal kitos jėgos, lemiančios žmonių likimus, leido jam grįžti į Lietuvą (1956 m.) ir, nors labai sunkiai, įsikurti Kaune. Ir šiuo gyvenimo laikotarpiu Lietuvai jis padarė svarbią paslaugą: kaip liudininkas dalyvaudamas

Vokietijos karo nusikaltėlio Globkės teismo procese, atskleidė pasauliui Klaipėdos krašto atplėšimo nuo Lietuvos aplinkybes.

Prasidėjus Lietuvoje tautiniam atgimimui, stiprėjant siekimui atgauti nepriklausomybę, J. Urbšys neliko nuošalyje nuo verdančio gyvenimo. Tai nebuvo jam lengva. Viename laiške (1990 m. rugpjūčio 9 d.) rašė: „Sveikata perdaug nesiskundžiu, bet ir girtis negaliu. Ne per seniai išbuvaui Kardiologiniame skyriuje apie tris savaites. Silpnumas, širdis, stoka energijos. Rūpesčiai. Lankytojai...“ Tačiau sudėtingiausiais tuometinio tautos gyvenimo momentais jis tardavo didelę patirtimi ir išmintimi pagrįstą žodį, rasdavo jėgų ir laiko išsiaiškinti istorines tarpukario Lietuvos problemas su mokslininkais istorikais, susitikti su archyvų darbuotojais, kalbėtis su valstybės veikėjais, žurnalistais. Nebuvo atsitikimo, kad J. Urbšys būtų atsisakęs ką priimti, pasikalbėti. Jis ypač pabrėžė tautos, politinių jėgų vienybės svarbą, mokė politinės išminties, patarė ugdyti diplomatinio takto, atsakomybės už savo žodžius ir veiksmus supratimą.

Tačiau nepermaldaujamas gyvenimo dėsnis — viskas kažkada turi baigtis — neaplenkė Juozo Urbšio. 1991 m. gegužės 1 d. netekome ypač pasišventusio Lietuvos reikalams, taip dar reikalingo, tapusio jos nepriklausomybės simboliu, politikos veikėjo, be galo dorą žmogaus. Istorijos tyrinėtojai atskleis dar ne vieną jo veiklos ir gyvenimo puslapį.

R. Žepkaitė

LIUDVIKAS DZIKAS

(1955 06 25—1991 08 16)

1991 m. rugpjūčio 16 d. Vilniuje tragiškai žuvo Paminklų restauravimo projektavimo instituto Archeologinių tyrimų skyriaus viršininkas Liudvikas Dzikas. Palaidotas Vilniuje Karveliškų kapinėse.

L. Dzikas gimė 1955 m. Degimų kaime (Kėdainių raj., Josvainių apyl.). 1973 m. baigė Josvainių vidurinę mokyklą. 1973—1978 m. studijavo istoriją Vilniaus universitete. Dar būdamas studentas, vykdė pirmą savarankišką archeologinę ekspediciją — tyrinėjo naujai aptiktą Šušvės krante netoli savo tėviškės Čiukiškių kapinyną. Visas tolesnis L. Dziko archeologinis kelias susijęs su senamiesčių tyrinėjimais. 1978 m. jis pradėjo dirbti archeologu Paminklų restauravimo projektavimo institute (tuometiniame Paminklų konservavimo institute), o nuo 1984 m. vadovavo jo Archeologijos skyriui. L. Dzikas vykdė archeologinius tyrinėjimus Vilniaus universiteto Didžiajame kieme, Barbaros Radvilaitės, Subačiaus gatvėse, Kairėnų dvaro teritorijoje netoli Vilniaus, visuomeniniais pagrindais su „Talkos“ klubo tyrė Vilniaus miesto gynybinės sienos menamą „Šlapiųjų“ vartų vietą L. Stuokos-Gucevičiaus gatvėje. Jis daug dirbo nustatant paminklines zonas naujų statybų vietose. Tuo

tikslu buvo organizuojami žvalgomieji tyrinėjimai Anykščių, Biržų, Merkinės senamiesčiuose, Vilniaus apylinkėse. Nuo vadovavimo skyriui, didesnės dalies archeologinių tyrinėjimų Vilniaus senamiesityje organizavimo ir koordinavimo nedaug laiko liko mokslinėms publikacijoms. Tačiau L. Dzikas stengėsi plačiai paskelbti tyrinėjamą medžiagą, pasitelkdamas ne tik archeologijos šaltinius, bet taip pat ir gausią istorinę bei architektūrinę medžiagą. Tokį kompleksinį priėjimą prie miesto archeologijos rodo kruopščiai parengtos Universiteto Didžiojo kiemo ir Kairėnų dvaro tyrinėjimų publikacijos.

L. Dzikas skaitė pranešimus mokslinėse konferencijose ir seminaruose Vilniuje, Kaune, Pskove. Jis buvo žinomas ir kaip archeologijos mokslo populiarintojas. Dar viena L. Dziko veiklos kryptis susijusi su Vilniaus universitetu: 1989—1991 m. skaitė archeologijos-muziejinkystės specializacijos studentams miestų archeologijos kursą.

L. Dzikas buvo vienas iš Lietuvos archeologijos draugijos steigimo iniciatorių, daug prisidėjo prie įstatų rengimo, buvo jos pirmininko pavaduotojas.

Ljudvikas Dzikas — puikus archeologinių tyrimų organizatorius, mėgstamas vadovas. Toks jis ir liks bendradarbių, kolegų atmintyje. Ir sunku patikėti, kad apie šį energingą, nuoširdų, visad padedantį kitiems tenka kalbėti būtuojų laiku.

A. Jankauskas, K. Katalynas,
A. Luchtanas, D. Misiukaitė-Luchtanienė

„The Year-Book of Lithuanian History, 1991“. Composite authors. Science and Encyclopedia Publishers, Vilnius, 1993. In Lithuanian, summaries in English, German or Russian; contents, title-page in Lithuanian, English, German and Russian. 276 pages, 800 copies.

„The Year-Book of Lithuanian History“ is a serial publication of the Institute of Lithuanian History intended to report on the main results of scientific research in Lithuanian history, to acquaint the public with the scientific activities of Lithuanian historians as well as with the works by foreign scientists in the field of Lithuanian history.

„Jahrbuch für litauische Geschichte, 1991“. Autorenkollektiv. Verlag für Wissenschaft und Enzyklopädien, Vilnius, 1993. In litauischer Sprache, die Zusammenfassungen der Artikel in Englisch, Deutsch oder Russisch; Inhalt des Bandes, Titelblatt — in Litauisch, Englisch, Deutsch und Russisch. 276 Seiten. Auflage 800 Ex.

„Jahrbuch für litauische Geschichte“ ist eine Dauerausgabe des Institutes für Geschichte Litauens das die wichtigsten historischen wissenschaftlichen Forschungsergebnisse der Geschichte Litauens publiziert und die Öffentlichkeit mit der wissenschaftlichen Tätig-